

Wikman snabbt går förbi, men där andra stannar för en utförlig analys. Ett annat exempel är det motiv man tidigare ansett skildra Sigurd Fafnersbane, men där Wikman mycket övertygande visar på en tolkning där det är elddemonen Surt som rider uppför regnbågsbron mot väktaren Heimdall.

Det fragment som brukar kallas väv III, är för litet för att kunna tolkas. Wikman nöjer sig med att notera likheter med de andra vävarna. Ett annat sätt att närma sig den vore att fråga sig vad de andra bilderna inte skildrar? Är det något motiv ur Voluspa som saknas? Den gamla religionen, dvs. hedendomen, sätts mot den nya, kristendomen. Därmed sätts vävarna i sitt historiska sammanhang. Resonemanget går härifrån till frågan om hur de brukades samt även var och när, vilket Wikman berör ganska översiktligt.

Det är inte svårt att entusiasmeras av Sture Wikmans bok. En förhoppning är att man från Jämtlands läns museums sida fortsätter publicera populärvetenskapliga texter om vävnaderna från Överhogdal. Infallsvinklar från olika forskare kan bidra till större kunskap och sammantaget bilda en helhet.

Anneli Palmköld, Halmstad

Helgonet i Nidaros. Olavskult och kristnande i Norden. Lars Rumar (red.). Skrifter utgivna av Riksarkivet 3. Stockholm 1997. 287 s., ill. ISBN 91-88366-31-6.

På den berömda bonaden i Skog, från 1200-talets mitt, ser man de tre helgonkungarna Olav i Norge, Erik i Sverige och Knut i Danmark avbildade som jämlikar bredvid varandra i samma storlek. Men ser vi till helgonkulten intar S:t Olav den ojämförligt främsta platsen. Han fick sitt vilorum i Nidarosdomen och under hela medeltiden var Trondheim med relikerna efter Olav den helige det dominerande vallfartsmålet. Stadens 1000-årsjubileum år 1997 gav anledning till en samnordisk forskning redovisad vid historie- och arkivdagar i Östersund 1995 och två år senare i bokform framlagd som en jubileumsgåva till staden Trondheim från Mittnordenkommittén, Landsarkivet i Östersund och Riksarkivet.

Som f. riksarkivarien Sven Lundkvist påpekar speglar ämnesvalet en förändrad forskningsattityd. I den Weibullska källkritiska traditionen stod inte mirakler och vallfärder högt i kurs. För mentalitetshistorisk och kulturhistorisk forskning ger däremot det rika mirakel-

materialet möjligheter att tränga längre och djupare in i medeltidens föreställningsvärld. "Den mörka medeltiden" har genomlysts av historiker och konsthistoriker och ter sig allt mindre mörk. Ingrid Smedstad berättar om hur pilgrimslederna till Nidaros med sina rösen och själastugor restaureras och rekonstrueras. Lars Andersson lyfter fram souvenirer från vallfarterna till Trondheim i form av pilgrimsmärken och pilgrimskrus. Den medeltida vallfartsseden har börjar revitaliseras och omfattas med intresse av nutidens ledande kyrkomän. Före Härnösandsbiskopen Bengt G. Hallgren belyser utvecklingen i "Från själastuga till Sankt Olavslöpp". Också i Skåne har Olavskulten nygestaltats (*Rig* 1997:243ff).

Att bege sig ut på vallfart var ingen impulshandling. Särskilt vallfärderna till Det heliga landet och Santiago de Compostela förbereddes noga. Även om pilgrimerna kunde förlita sig på skyddsbestämmelser skaffade de ofta särskilda rekommendationsbrev. Nidaros är den ort i Norden som oftast nämns i de bevarade rekommendationsbrevens skriver Christian Krötzel.

Medan många helgons historiska autenticitet vilar på svag grund råder det ingen tvekan om Olavs historiska existens. Han dog vid Stikladd 1030. Men det är inte kung Olav utan S:t Olav det aktuella bokverket behandlar. Efterdyningarna har varit av vida större betydelse än Olavs egen seglats.

Karakteristiskt nog är det inte kyrkohistoriker som behandlar helgonet i Nidaros, utan historiker och medeltidsarkeologer samt en konsthistoriker, Anne Lidén, som inom kort framlägger en doktorsavhandling om Olav den helige i medeltida bildkonst. Helgonen tycks vara väl så intressanta för dagens humanister, vilket även ett arbete av Janken Myrdal tyder på (*Rig* 1995:2).

För kartläggningen av den medeltida Olavskulten spelar Olavskyrkorna en särskild roll, dvs. de kyrkor som invigts till S:t Olav. Detta var inte en enkel dopceremoni. Härför krävdes en relik liksom en fastlagd Olavsliturgi, auktoriserad av domkapitlet i Nidaros. Men det finns också andra spår av Olavskulten i form av pilgrimsmärken, altarskåp, skulpturer och kalkmålningar. Därtill kommer ortnamn knutna till Olofskällor. I sydöstra Skåne har vi t.o.m. ett exempel på att ett äldre sockennamn, Lunkinde, ersattes av S:t Olof. Ortnamnssforskare saknas dock bland författarna.

Anledningen till att en kyrka dedicerats till S:t Olav skiftar. Den täta utbredningen av Olavskyrkor i sydvästra Finland kan tolkas som grannskapsinfluens, dvs. att Olavskulten vid en viss tid spred sig som ett mode från

bygd till bygd. För en mindre sammanhållen spridning ligger det närmare till hands att söka orsaken i centraldirigering, främst kungliga maktbud. Men som Tore Nyberg visat kan det också ha funnits andra orsaker, t.ex. behovet av en Olavskyrka för sjöfarande på samma sätt som av en Nikolaikyrka.

En första våg av Olavskult kan spåras redan till den norske kungen Magnus den godes tid som Danmarks kung (1042–47). Tore Nyberg räknar en Olavskyrka i Helsingborg och en på Österlen redan till denna tid. Han säger dock inte uttryckligen att det skulle vara S:t Olof, där kulten är historiskt belagd först under senmedeltiden. Enligt Curt Wallin skulle unionstiden ha medfört en stegrad Olavskult. Hansans roll nämns i förbigående i Jyrki Knuutilas artikel och det väcker önskemålet om att den nordiska Olavskulten också belyses i ett kontinentalt sammanhang, liksom vid det tidigare Olofsymposiet i Visby. Att det under Hansatiden fanns ett samband mellan handel och helgonkult är uppenbart.

Väljer vi de kyrkliga skulpturerna som indicier för Olavskult finns det inga spår från 1000- och 1100-talen. Från Finland visar Knuutila på en högmedeltida och en senmedeltida våg. Den senare är av naturliga skäl bäst belagd och belyser kontakter med Nordtyskland, men medför också en inhemsk produktion.

Liksom andra helgon kan S:t Olav identifieras genom sitt attribut: yxan, mera osäkert genom den underliggare han trampar på. Anne Lidén utreder ingående yxans roll och framhåller att den inte åsyftar vapnet varmed Olav dödades i Stiklastad utan är hans makt-symbol. Att yxan (och Olavs röda hår) skulle visa en hypostaslikhet med den förkristne Tor avvisar Lidén i likhet med Oloph Odenius och andra tidigare forskare.

Medan Nils Ahnlund i början av seklet tolkade S:t Olavs seglats som en folklig skämtsaga eller sjömanshistoria relaterar Anne Lidén den till den kyrkliga kulten. Sensmoralen i kappseglingberättelsen är att den fromme och gudfruktige S:t Olav vinner, ty han förlitar sig till skillnad från sin världsligt sinnade bror helt på Guds hjälp. Brodern förlorar trots att han har ett större och snabbare fartyg. Kyrkliga legender av detta slag hade alltså i första hand ett moraliskt och uppbyggligt syfte. Jag delar helt denna tolkning, som Lidén uppenbarligen kommer att styrka och fördjupa i sin kommande avhandling.

Helgonet i Nidaros är en vacker och välillustrerad gävobok. Den saknar notapparat men är försedd med litteraturhänvisningar till varje kapitel. Målgruppen är uppenbarligen den bildade allmänheten. Vissa artiklar,

som Nybergs, Knuutilas, Anderssons och Lidéns, bygger dock på en omfattande primärforskning. En engelsk summary efter varje avsnitt gör tillsammans med bilderna boken tillgänglig även för en utomnordisk läsekrets.

Nils-Arvid Bringéus, Lund

Signums svenska konsthistoria. Frihetstidens konst. 480 s., ill. 1997. ISBN 91-87896-33-8. *Den gustavianska konsten.* 509 s., ill. Bokförlaget Signum, Lund 1998. ISBN 91-87896-36-2.

Signums svenska konsthistoria är oerhört vacker och påkostad. Den spänner över hela spektret från högreståndsinredning och -konst till det folkliga bonadsmåleriet och övrig folkkonst. Det är en glädje bara att titta på bilderna och läsa en artikel då och då. I *Frihetstidens konst* redogörs för våra dåtida stora arkitekters och inredares verk, bl.a. Jean Eric Rehn, Carl Hårleman och Adrien Masreliez. De var en sorts multikonstnärer som även ägnade sig åt trädgårdskonsten. Familjen Pasch var flitiga porträttörer, liksom Carl Gustaf Pilo och Alexander Roslin; inspiration hade de fått under resor bl.a. i Frankrike. Elias Martin och Carl August Ehrensvärd målade landskapsbilder från sina olika resor.

Det fanns redan tidigare några glasbruk i Sverige, men nu grundlades t.ex. Limmared och Kosta. Från Tyskland kom kunnigt folk till fajansfabrikerna i Rörstrand och Marieberg. Men snart lärdes svensk arbetskraft upp och "Fågel på blommande kvist" blev ett av Rörstrands tidigaste mönster. Både textilkonsten och möbelkonsten nådde höjdpunkter under den här tiden.

I Mellansverige blev det populärt med väggmålningar och målade möbler. I Skåne vävde man rölakan, dukagång och flamskt. Flamskvävning förekom även på andra håll i landet, medan ryorna var vanligast från Uppland och norrut.

Flera av de stora arkitekterna och inredarna från frihetstiden var med om att introducera *Den gustavianska konsten*. Adrien Masreliez fick t.ex. efterföljare i sina båda söner Jean Baptiste och Louis, och en av hans elever var Johan Tobias Sergel.

Många kyrkobyggnader tillkom också under den här tiden, bl.a. Göteborgs domkyrka, som ritades av stadsarkitekten C.W. Carlberg.

Inom trädgårdskonsten efterträddes den franska parken av den engelska som stilbildare.

Många av de tidigare nämnda bildkonstnärerna fort-